

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

**УКРАЇНСЬКИЙ ВИБІР:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ РЕФОРМ: СУДОВА РЕФОРМА

**ПРЕС – ДАЙДЖЕСТ
I квартал 2018 р.**

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Відділ наукової інформації та бібліографії

*Український вибір:
виклики та перспективи*

Україна на шляху реформ: судова реформа

ПРЕС – ДАЙДЖЕСТ

І квартал 2018 р.

Запоріжжя
2018

УДК 342.56(477)(048)
У45

У45 Україна на шляху реформ: судова реформа : прес-дайджест. І кв. 2018 р. / КЗ «ЗОУНБ» ЗОР, Від. наук. інформації та бібліографії ; [підгот. Ю. Щеглова ; ред. Т. Пішванова]. – Запоріжжя : [ЗОУНБ], 2018. – 32 с. – (Український вибір: виклики та перспективи).

Сьогодні Україна перебуває на шляху змін і реформ, направлених на підвищення ефективної діяльності всіх органів державної влади в тому числі й судової ланки, яка здійснює свою діяльність шляхом розв'язання правових конфліктів між громадянами, органами влади та організаціями. За цей час введено адвокатську монополію у вищих судах, розпочато формування нового Верховного Суду, створено Вищу раду правосуддя та Громадську раду доброчесності, прийнято закон про Конституційний Суд України, розроблено нові процесуальні кодекси тощо.

Однак процес реформування судової системи відбувається з певними труднощами, до того ж у складних соціальних та економічних умовах. Є чимало факторів, що перешкоджають нормальній роботі органів правосуддя. У ході практичної реалізації законодавства про судоустрій та судово-процесуального процесу виникли проблеми, котрі потребують спеціального дослідження та теоретичного осмислення. Тому питання, що пов'язані з цим процесом, залишаються актуальними.

* * *

Прилуцький С.

Конституційна модернізація статусу суддів як шлях у подоланні корупційної залежності судової влади України

Нині однією з головних вимог до держави, з боку суспільства, є вимога про запровадження справедливого та незалежного суду для всіх громадян країни. При цьому суспільство чітко усвідомлювало й усвідомлює, що правосуддя в судах ніколи не зародиться, якщо судочинство будуть здійснювати нечесні люди.

У цьому аспекті постає низка складних запитань, зокрема: чому суддями стають нечесні люди? Чому чесній людині складно стати суддею? Чому чесні люди стають згодом нечесними суддями? Як захистити та вберегти чесного суддю від нечесності? Як самому захиститися від нечесного судді? Перелік цих питань є невичерпним, а пошук відповідей на них потребує значного заглиблення не лише у правову матерію, а й політичну, історичну, соціально-економічну, етнокультурну та психологічну складові української самобутності.

Шукаючи відповіді на поставлені запитання, розглянемо зміни, які відбулися після конституційної реформи 2016 р.

Однією з ключових конституційних змін стала реформа механізму формування суддівського корпусу. У частині 1 ст. 128 Конституції України встановлено, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Тим самим законодавець відмовився від: п'ятирічного випробування суддів, які призначалися вперше; поетапного формування складу суддів за участю різних гілок влади (перше п'ятирічне призначення президентом та подальше можливе призначення парламентом). Також, на заміну Вищій раді юстиції, впроваджується модернізований орган під назвою «Вища рада правосуддя».

Можна припустити, що в далекій перспективі такі зміни принесуть свої позитивні результати, а це передусім зменшення політичного впливу та тиску на суддів під час їх добору і призначення на посади; мінімізація корупційної складової цього процесу.

Водночас неповинно бути хибного уявлення про те, що незмінюваність суддів - це запорука їх безвідповідальності, безкарності та сваволі. Ні, інститут незмінюваності не створює їм імунітету від відповідальності, і, як правило, підстави звільнення судді прямо встановлюються у конституції.

Необхідно звернути увагу на те, що після конституційної реформи 2016 р. законодавець змінив підхід до розмежування підстав для звільнення та припинення повноважень судді. На жаль, такий розподіл був здійснений із недостатнім врахуванням наукової методології, обґрунтованості та юридичної логіки, внаслідок чого складно простежити раціональні критерії виокремлення цих підстав.

Нагадаємо, що в попередніх редакціях Конституції України повноваження судді припинялися лише в одному випадку - факту його смерті (ч. 6 ст. 126). В усіх інших випадках відбувалося звільнення судді з посади (ч. 5 ст. 126). Такий підхід вочевидь був зумовлений тим, що неможливо розірвати юридичні відносини із суб'єктом за відсутності існування самого суб'єкта.

Нині підставами для звільнення судді є такі (ч. 6 ст. 126 Конституції України): 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я; 2) порушення суддею вимог щодо несумісності; 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді; 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням; 5) незгода на переведення

до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду; 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Водночас повноваження судді припиняються у разі: 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років; 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави; 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним; 4) смерті судді; 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Варто звернути увагу й на те, що законодавець відмовився від такої підстави для звільнення судді з посади, як порушення суддею присяги (п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України). Цей крок обумовлений спробою позбутися засилля проблем, що виникали у зв'язку з неоднозначним розумінням і тлумаченням інституту порушення присяги та не менш одіозною практикою його застосування. Натомість законодавець своєю реформою ввів низку нових підстав для звільнення та припинення повноважень судді. Водночас деякі з нових підстав для звільнення суддів спрямовані на подолання та запобігання корупційних ризиків суддівської професії, зокрема:

1. Вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді (п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України);

2. Порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна (на нашу думку, ця підстава охоплюється попередньою підставою для звільнення - нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді) (п. 5 ч. 6 ст. 126 Конституції України);

3. Повноваження суддів, призначених на посаду строком на п'ять років, припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено (п. 16 розділу XV «Перехідні положення»). Ця норма істотно нівелює конституційну гарантію незалежності професійного судді - його незмінюваність, яка полягає у тому, що суддя обіймає свою посаду безстроково (ч. 5 ст. 126 Конституції України). У правовій державі по закінченню випробувального п'ятирічного строку, суддя, якого не звільнили за вчинки чи поведінку, що дискредитують його статус і звання, має автоматично ставати незмінюваним;

4. Відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», має бути оцінена в порядку визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або добросовісності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади (п. 16 розділу XV «Перехідні положення»). Ця підстава для звільнення судді тісно кореспондується із попередньою та викликає серйозні застереження. Зокрема, чому суддя із п'ятирічними повноваженнями, який пройде перевірку на відповідність займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики та добросовісності, в подальшому підлягає звільненню? У такому випадку виникає ще одне запитання як слід розцінювати те, що діючі на сьогодні судді гіпотетично вже пройшли відповідні перевірки, передбачені законами України «Про очищені влади», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про забезпечення права на справедливий суд»?

Слід також зазначити, що у суддівській спільноті перспективи конституційних нововведень викликали неоднозначну реакцію. Зокрема, на думку Голови Верховного Суду України Я. Романюка, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. концентрує публічну увагу власне на постаті судді, загострює інтерес до способу життя суддів - як особистого, так і професійного. Відтепер судді будуть зобов'язані подавати ще дві окремі декларації - декларацію родинних зв'язків і декларацію добросовісності. Ці декларації будуть публічно доступними, а судді перетягуватимуться до дисциплінарної відповідальності, якщо декларації не будуть подані чи будуть подані із запізненням. Крім того, на рівні закону закріплюється утворення так званої Громадської ради добросовісності з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України в проведенні кваліфікаційного оцінювання.

Головна ідея, якою обґрунтовуються такі пропозиції - це забезпечення громадського контролю над способом життя суддів, боротьба з корупцією та залучення громадськості до роботи органів у системі судоустрою. Ідея зовні, звісно ж, приваблива та одержує схвальні відгуки в суспільстві. Проте Голова Верховного Суду України вбачає, що ці нововведення матимуть мізерну ефективність на практиці, наводячи низку аргументів на обґрунтування своєї точки зору. По-перше, судді вже давно щороку подають декларації про доходи та майно,

у тому числі, і щодо членів сім'ї. Ці декларації є загальнодоступними, оприлюднюються та неодноразово перевіряються відповідними фіскальними органами.

По-друге, у системі судоустрою функціонує самостійний орган Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яку сформовано відповідно до європейських стандартів. До складу Комісії входять представники громадянського суспільства, а її робота є прозорою і публічною. На офіційному сайті Комісії постійно оприлюднюється інформація з питань, яка розглядається щодо суддів і кандидатів на посаду судді. Кожен небайдужий може звернутися до Комісії та надати будь-які відомості про суддю чи кандидата. Комісія й сама вправі запитувати та одержувати інформацію, яка їй потрібна для роботи. Весь цей масив відомостей прискіпливо вивчається, аналізується та використовується у роботі. Тому необхідності створення окремого громадського органу для збору, перевірки й аналізу інформації щодо судді немає.

Відновлення та підтримка довіри суспільства до судової влади передусім залежить від дотримання її представниками норм професійної етики, - і саме це зумовлює таку пильну увагу до них з боку громадськості. Але водночас судді повинні поводитися добросовісно та відповідати за свою поведінку не тільки під час виконання своїх функцій і професійних обов'язків, а й особистому житті. Унаслідок того, що громадськість наділяє суддів такими широкими повноваженнями й довірою, мають існувати певні заходи для притягнення їх до відповідальності, аж до звільнення із посади у випадках неналежної поведінки, яку неможливо виправдати.

Це особливо стосується корупційних діянь у сфері судочинства, які суттєво підривають віру громадськості в неупередженість та незалежність суду. В інших випадках неналежної поведінки є доречним притягнення до кримінальної, цивільної або дисциплінарної відповідальності - залежно від характеру проступку.

5. Новою підставою для звільнення суддів (припинення їхніх повноважень) стало те, що у випадках реорганізації чи ліквідації окремих судів, утворених до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», судді таких судів мають право подати заяву про відставку або заяву про участь у конкурсі на іншу посаду судді в порядку, визначеному законом (п. 16 розділу XV «Перехідні положення»). Вбачається, що такий механізм реорганізації чи ліквідації судів набуває зручної форми впливу на суддів та створює

передумови для звільнення неугодних суддів, що суттєво вплине на їхню незалежність загалом.

Конституційні новації торкнулись й регламентації суддівського цензу. Було зокрема:

- підвищено віковий поріг із 25 до 30 років та встановлено граничну межу яка не повинна перевищувати 65 років;
- підвищено вимогу до стажу професійної діяльності у сфері права з трьох до, щонайменше, п'яти років;
- запроваджено новітні, оціночні та розширювальні вимоги, такі як компетентність і добросовісність.

Крім того, законодавець досить обачно ввів відсильну норму, яка встановила, що законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді, а для суддів спеціалізованих суддів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності. Разом із тим з ч. 3 ст. 127 Конституції України зникла вимога до суддів про те, що вони повинні проживати в Україні не менш як 10 років.

Отримавши додаткові конституційні гарантії незалежності, судова влада має скористатися ними для підвищення рівня власної легітимності. Адже легітимність, як і незалежність, не надаються автоматично, їх потрібно напрацьовувати та здобувати. Не останню роль у цьому процесі відіграє підзвітність судової влади, її відкритість для обґрунтованої критики, вміння вчитися на власних помилках і тим самим постійно вдосконалювати свою діяльність. І передусім - висока якість виконання професійних обов'язків найкраще гарантує легітимність і незалежність судової влади. Таким чином, незалежність і підзвітність не суперечитимуть, а доповнюватимуть одна одну.

Водночас важливо наголосити, що суддя не повинен нести відповідальність за політику попереднього уряду або режиму. Судді не мають піддаватися критиці або притягатися до дисциплінарної відповідальності тільки через те, що вони дотримувалися законів, ухвалених попереднім режимом, за винятком випадків, коли вони недобросовісно й неправильно застосовували закон.

Реалії сьогодення свідчать, що без активного впливу громадянського суспільства на процес очищення влади, зокрема судової, від людей, що негідні управляти державою, ніяк не обійтись. Системна та послідовна громадська оцінка кандидатів на суддівські посади, а також оцінка

доброчесності вже діючих суддів - важливий шлях до зародження насправді незалежної судової влади в Україні.

Право України. - 2017. - № 1. - С. 12-20.

Прилуцький С.

Вища рада правосуддя - самостійний орган судової влади України!?

(Актуальні питання новітнього конституційного формату).

В сучасному європейському правовому просторі не так давно почала домінувати ідея самоорганізації судової влади, яка чи не вперше офіційно пролунала в Рекомендації Ради Європи №12(94) «Незалежність, дієвість та роль суддів» де зазначається, що орган, який є уповноваженим приймати рішення щодо обрання та кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів. Для гарантії незалежності цього органу мають бути запроваджені такі положення, як, наприклад, нагляд за тим, щоб його члени призначались судовою владою, і щоб орган самостійно приймав рішення про власні правила процедури.

Рішення такого органу повинні контролюватись судовим органом найвищої інстанції, або ж він сам може бути таким органом найвищої інстанції.

Як відомо, Україна вперше на конституційному рівні запровадила інститут самоорганізації судової влади у 1996 році, коли згідно ст. 131 Основного Закону передбачалось утворення Вищої ради юстиції. На жаль, за роки функціонування даного органу він неодноразово ставав знаряддям політичних маніпуляцій, підриву незалежності суддів та узурпації державної влади. Тому, після Революції гідності одним із першочергових завдань для України стало суттєве вдосконалення даної інституції, із урахуванням вітчизняних історичних реалій, правової та політичної культури.

Саме тому, одне із ключових перетворень конституційної реформи 2016 року торкнулося організаційної та функціональної модернізації Вищої ради юстиції. Попередня діяльність Вищої ради юстиції настільки дискредитувала даний орган, що було прийнято рішення змінити його на Вищу раду правосуддя (далі по тексту - ВРП).

Конституційні зміни торкнулися не тільки назви, але й функціонального наповнення даного органу. Враховуючи попередній досвід організації та діяльності Вищої ради юстиції, вітчизняний

законодавець серйозно переосмислив місце та роль даного правового інституту в правовій системі України.

Так, згідно нової редакції ст. 131 Конституції передбачається, що в Україні діє Вища рада правосуддя, яка складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох - обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох - призначає Президент України, двох - обирає Верховна Рада України, двох - обирає з'їзд адвокатів України, двох - обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох - обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу ВРП за посадою.

Строк повноважень членів ВРП становить чотири роки, і вони не можуть обіймати дану посаду два строки поспіль.

Член ВРП не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади (крім посади Голови Верховного Суду), виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Член ВРП має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності.

ВРП набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше п'ятнадцяти її членів, серед яких більшість мають становити судді.

Варто нагадати, що відповідно до конституційних змін Міністр юстиції України та Генеральний прокурор України втратили членство у цьому органі.

Визначаючи правовий статус ВРП, законодавець проявив стриманість, і у ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» (2016) вказав, що Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування.

Назвавши ВРП органом державної влади, законодавець не поспішив вказати, до якої саме гілки державної влади (ст. 6 Конституції України) належить даний орган.

Вбачається, що за своїм складом ВРП є органом судової влади, оскільки більшість її членів мають бути професійними суддями. Інші член ВРП, на наш погляд, будучи повноправними членами даного органу, передусім мають виконувати роль соціально-політичного балансу, стримуючи суддівську більшість від корпоративності та допомагаючи їм у вирішенні складних питань організації судової влади.

Крім того, ВРП досить умовно можна порівняти із континентальним судом присяжних, коли професійні судді разом із присяжними утворюють об'єднану судову колегію.

Після конституційної модернізації Вищої ради юстиції та її перевтілення у Вищу раду правосуддя ця інституція набула рис універсального конституційного органу в системі правосуддя. Правова природа ВРП є особливою та багатогранною, і це передусім виражається у спектрі тих функцій та повноважень, що покладаються на даний орган. Конституційні функції ВРП, що передбачені ст. 131 Основного Закону, можна розділити на три окремі групи.

Зокрема, функція щодо формування суддівського корпусу передбачає повноваження з:

- внесення подання Президентові України про призначення судді на посаду;
- ухвалення рішення про переведення судді з одного суду до іншого;
- ухвалення рішення про звільнення судді з посади.

До другої групи можна віднести функцію з забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (незалежності судової влади). Дана функція розкривається у ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» (2016 р.), де встановлено, що ВРП вживає заходи загального та індивідуального характеру.

Зокрема, до заходів індивідуального характеру належать:

- ведення й оприлюднення на своєму офіційному веб-сайті реєстру повідомлень суддів про втручання в їх діяльність щодо здійснення правосуддя; проведення перевірки таких повідомлень, оприлюднення результатів та ухвалення відповідних рішень;
- внесення до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів або підриває авторитет правосуддя;
- внесення на розгляд зборів відповідного суду подання про звільнення судді з адміністративної посади у разі невиконання ним рішення ВРП.

До заходів загального характеру, які вживає ВРП належать:

- ухвалення та оприлюднення публічної заяви і звернення;
- звернення до суб'єктів права законодавчої ініціативи, органів, які

уповноважені приймати правові акти, із пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя;

– звернення до прокуратури й органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їхніх сімей, працівників апаратів судів, злочинів проти правосуддя, вчинених суддями, працівниками апарату суду;

– підготовка у співпраці з органами суддівського самоврядування, іншими органами та установами системи правосуддя, громадськими об'єднаннями оприлюднення щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

На сьогоднішній день судова функція, яку здійснює ВРП, передусім пов'язана із питаннями юридичної відповідальності суддів та прокурорів. При цьому можна говорити, що даний конституційний орган діє як суд першої, апеляційної та ревізійної інстанції, а також має забезпечувати судовий контроль під час досудового розслідуванням щодо суддів.

Однією з найбільш актуальних та неоднозначних у сприйнятті є судова (юрисдикційна) функція ВРП. Неоднозначність та дискусійність полягає у тому, що ВРП прямо не називається судом та не входить до загальної системи судів, хоча і є органом правосуддя та займає самостійне місце в судовій владі України.

Юрисдикція ВРП, як суду першої інстанції, включає:

1) Ухвалення рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності. Згідно ч. 1 ст. 41 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» (2016 р.) за результатами розгляду справи щодо несумлінності ВРП може ухвалити рішення: 1) про визначення порушення суддею вимог щодо несумісності з іншою діяльністю або статусом і звільнення його з посади; 2) про визнання порушення прокурором вимог щодо несумісності з іншою діяльністю або статусом і внести в установленому порядку подання про звільнення його з посади; 3) про визнання відсутності порушень суддею або прокурором вимог щодо несумісності з іншою діяльністю або статусом.

Водночас, згідно чинного законодавства утворено юридичний механізм, за яким відповідна Дисциплінарна палата притягає до відповідальності суддю, а вже ВРП безпосередньо накладає та застосовує такі види юридичної відповідальності щодо суддів, як переведення та звільнення судді з посади. Тим самим ВРП фактично затверджує у ревізійному порядку попереднє рішення органу дисциплінарної юрисдикції. Тому вбачається, що діючи у тандемі з відповідною

Дисциплінарною палатою, ВРП умовно можна назвати ревізійною інстанцією. У цьому аспекті, як зазначалось, ВРП:

1. Ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого.
2. Ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя в порядку дисциплінарної відповідальності на підставі рішення Дисциплінарної палати про застосування дисциплінарного стягнення у виді подання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя.
3. Ухвалює рішення про звільнення судді з посади як самостійний вид дисциплінарної відповідальності.

Даний конституційний орган також має низку юрисдикційних повноважень з здійснення судового контролю у питаннях недоторканості суддів та їх професійного імунітету.

Як відомо, згідно ч.3 ст. 126 Конституції України, без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Крім того, згідно п. 5, 6 ч. 2 ст. 131 Конституції України ВРП надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою, а також ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя.

ВРП розглядає подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, подання має бути розглянуто невідкладно після його надходження та у межах строку, визначеного КПК України.

Під час розгляду подання про надання згоди на затримання судді утримання його під вартою чи арештом ВРП має право заслухати будь-яку особу чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання, яке розглядається.

Рішення ВРП ухвалюється у нарадчій кімнаті відкритим голосуванням більшістю членів, які беруть участь у засідання Раді. Рішення про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом оголошується присутнім на засідання та негайно вручається уповноваженому прокурору. Рішення ВРП про відмову в задоволенні подання повинно бути вмотивованим.

Законом встановлено, що рішення ВРП про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом може бути оскаржене в порядку, визначеному КПК, як складова частина скарги на

відповідну ухвалу слідчого судді про затримання судді, утримання його під вартою чи арештом.

Дана процедура містить ключові ознаки судового розгляду:

- орган, який ухвалює рішення (суд);
- зацікавлені протилежні сторони; механізм звернення до суду;
- дослідження та оцінка фактичних обставин справи;
- порядок ухвалення судового рішення та можливість його оскарження.

ВРП, виступаючи в ролі суду, має встановити, чи доводять надані стороною обвинувачення докази обставини, які свідчать про:

- 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним суддею кримінального правопорушення;
- 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України;
- 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Тим самим ВРП у питаннях зняття суддівської недоторканості має виконувати функцію судового контролю, а її рішення про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом мають підлягати прямому застосуванню, без подальших рішень слідчого судді.

Водночас, рішення ВРП мають бути вмотивовані та обґрунтовані дослідженими доказами, і за своїм змістом повинні відповідати ст.196 КПК України (Ухвала про застосування запобіжних заходів). ВРП має вирішувати питання і щодо можливості продовження строків тримання судді під вартою.

Крім того, у майбутньому має бути вдосконалено і кримінально-процесуальне законодавство у питаннях застосування щодо суддів негласних слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів. У ВРП має бути утворений спеціальний орган, до якого зокрема входить Голова Верховного Суду та інші уповноважені члени ВРП для вирішення даних питань та ухвалення конкретних рішень.

Публічне право. - 2017. - № 4. - С. 9-18.

Кравченко Л.

Посилено незалежність Конституційного Суду України: зміни до Конституції України щодо правосуддя

Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», прийнятий Верховною Радою України 2 червня 2016 року, набрав чинності 30 вересня 2016 року. Його проект був розроблений на основі пропозицій Конституційної комісії та внесений на розгляд Верховної Ради України Президентом України.

Мета запропонованих змін - удосконалення конституційних основ правосуддя для практичної реалізації принципу верховенства права і забезпечення кожного права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і безстороннім судом.

Засобами досягнення цієї мети є утвердження незалежності судової влади, зокрема, шляхом її деполітизації, посилення відповідальності судової влади перед суспільством, а також запровадження належних конституційних засад кадрового оновлення суддівського корпусу.

Для чіткого розуміння всіх процесів розглянемо кожну зміну детальніше. Отже, конституційні зміни в частині правосуддя і суміжних правових інститутів передбачають:

1. Деполітизацію та забезпечення незалежності судової влади:

переглянуті конституційні повноваження Верховної Раді України та Президента України у сфері правосуддя відповідно до міжнародних стандартів. Так, повноваження Верховної Раді України щодо процесу обрання суддів на посади безстроково передані до Вищої ради правосуддя;

скасовано інститут «призначення судді на посаду вперше» і передбачено, що судді обійматимуть посади безстроково. Зазначене не стосується суддів Конституційного Суду України які, як і раніше, призначатимуться на дев'ять років, однак їх статус чітко відокремлюється від статусу суддів, а відповідні норми пропонується передбачити безпосередньо у розділі XII «Конституційний суд України»;

призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя, що забезпечує виключно церемоніальну роль Глави держави у цьому процесі;

повноваження щодо звільнення суддів та їх переведення з одного суду до іншого передаються Вищій раді правосуддя.

2. Формування та діяльність органів, відповідальних за суддівський корпус відповідно до європейських стандартів:

визначено основи юридичного статусу, порядок формування та діяльності, а також повноваження Вищої ради правосуддя, яка є незалежним від політичного впливу органом, що відповідає за суддівську кар'єру, вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів тощо;

в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового і організаційного забезпечення судів. Такі органи та установи можуть бути утворені як самостійні органи у системі правосуддя, так і діяти у складі Вищої ради правосуддя, що визначатиметься відповідним законом.

3. Підвищення вимог та професійних стандартів для суддівського корпусу:

запропоновано зміни щодо основ конституційно-правового статусу судді, зокрема: підвищено вікові та професійні цензи до кандидатів на посаду судді, запроваджено конкурсний принцип призначення судді на посаду, уточнено і посилено гарантії незалежності та недоторканності суддів. Так, на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. При цьому вимога щодо компетентності охоплюватиме не лише професійний аспект, а також інші аспекти - зокрема, особистий, соціальний тощо;

для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти і стажу професійної діяльності;

розмежовано підстави для звільнення судді з посади та підстави припинення його повноважень. Зокрема, однією з підстав звільнення судді є порушення ним обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

4. Обмеження імунітету суддів до функціонального:

закладено інститут функціонального імунітету судді - замість того, що передбачений чинною Конституцією України у вигляді абсолютного імунітету. Так, щодо дій, не пов'язаних із виконанням суддівських функцій, суддя нестиме юридичну відповідальність у загальному порядку.

5. Забезпечення гарантій щодо фінансування, а також захисту професійних інтересів суддів:

закріплено гарантії щодо фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів. Закріплено інститут суддівського самоврядування, який діє для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону.

6. Удосконалення положень щодо юрисдикції судів та позасудового врегулювання спорів:

юрисдикцію судів поширено на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи;

законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

7. Закріплення можливості визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

8. Удосконалення засад здійснення судочинства:

закріплено новий важливий принцип, відповідно до якого суддя, здійснюючи правосуддя, має бути незалежним та повинен керуватись верховенством права.

9. Оптимізація системи судоустрою з метою забезпечення права особи на справедливий суд:

суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом. Проект такого закону вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій із Вищою радою правосуддя;

найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд;

відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди;

у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

10. Забезпечення інституційної спроможності прокуратури:

істотно змінено юридичний статус органів прокуратури в Україні. Так, з Конституції України вилучено розділ VII «Прокуратура» у повному обсязі, а приведені відповідно до міжнародних та європейських стандартів положення, що визначають юридичним статус органів прокуратури, включено до розділу VIII «Правосуддя»;

органи прокуратури отримали широкі процесуальні можливості для набагато якіснішого виконання властивих прокуратурі функцій -

підтримання публічного обвинувачення в суді; процесуального керівництва досудовим розслідуванням; вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження; нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

11. Забезпечення інституційної спроможності системи виконання судових рішень:

закріплено гарантії виконання судових рішень, а контроль за їх виконанням пропонується покласти на суд, який ухвалив відповідне рішення.

12. Забезпечення інституційної спроможності адвокатури: передбачено інституційне закріплення адвокатури на конституційному рівні з відповідною конституційною гарантією її незалежності;

виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

13. Удосконалення діяльності Конституційного Суду України та запровадження інституту конституційної скарги особи:

відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії та з огляду на правову природу Конституційного Суду України виокремлено Конституційний Суд України як самостійну та відмінну від судів інституцію;

передбачено низку змін, зокрема стосовно: порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України; вимог до особи судді Конституційного Суду України; окремо встановлено підстави для звільнення з посади судді Конституційного Суду України, окремо - щодо припинення його повноважень; розширено повноваження Конституційного Суду України;

з переліку повноважень Конституційного Суду України вилучено повноваження щодо тлумачення законів України;

запроваджено інститут конституційної скарги. Так, право на звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України стосовно відповідності Конституції України (конституційності) закону України отримує особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано;

посилено незалежність Конституційного Суду України у вигляді

гарантій щодо його фінансування та належних умов для його діяльності.

14. Забезпечення безперервної та ефективної роботи органів судової влади на перехідний період:

зокрема, з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції;

не довше ніж до 31 грудня 2017 року, утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснюватиме Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом.

З метою реалізації нових положень Конституції України щодо правосуддя та продовження виконання запланованих етапів судової реформи Верховна Рада України прийняла Закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя». Окрім того, необхідно прийняти інші закони, зокрема, з метою приведення повноважень Конституційного Суду України у відповідність до внесених змін до Конституції України в частині правосуддя. Так, на розгляд Верховної Ради України внесено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо реалізації конституційного права громадян на конституційну скаргу) (реєстр. № 6426 від 4.05.2017, внесений народним депутатом України Л. 0. Ємцем та іншими).

Також, слід зауважити, що в межах реалізації нових положень Конституції України може бути оновлено процесуальне законодавство, законодавство про прокуратуру та адвокатуру

Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2017. - № 6. - С. 12-15.

Бринцев О.

Кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи

Сучасний вектор судової реформи спрямований на кардинальне оновлення судового процесу в Україні. Такий підхід авторів реформи заслуговує лише на схвалення, адже «поточна косметична ретуш» процесуального законодавства вже давно не відповідає викликам, які стоять на часі. Юридична спільнота України загалом позитивно сприймає запропоновані процесуальні нововведення, проте деякі з новел викликають і певні обґрунтовані занепокоєння. До таких належить

концепція «ефективного захисту права», яка є одним із наріжних каменів реформи.

Першочерговою зміною, відображеною в усіх процесуальних кодексах, є впровадження ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду, як превалюючого завдання судочинства. У проектах процесуальних кодексів наголошується, що ефективний захист порушених, невизнаних або оспарюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави є метою судочинства. Право суду визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не передбачений ні законом, ні договором, але не суперечить закону, закріплено в ч. 2 ст. 5 проекту Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК України), у ч. 2 ст. 5 проекту Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України) та в ч. 2 ст. 5 проекту Кодексу адміністративного судочинства України (далі - КАС України).

Способи захисту права - це передбачені законом дії, які безпосередньо спрямовані на захист права. Вони є завершальними актами захисту у вигляді матеріально-правових дій або юрисдикційних дій щодо усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав або припинення правопорушень, відновлення становища, яке існувало до порушення. Саме застосування конкретного способу захисту порушеного чи запереченого права і є результатом діяльності із захисту прав.

При визначенні поняття способів захисту права, як правило, застосовують три кваліфікуючі ознаки. Перша ознака - усунення перешкод у здійсненні права. Другою ознакою є спрямованість заходів - їхній вплив спрямований на особу, яка чинить зазначені перешкоди. Третьою ознакою є детермінованість способів захисту законом.

На третій ознаці слід зупинити докладніше. Детермінованість (від лат. *determinans* - визначальний) означає що у певної причини є певне задалегідь визначене слідство. Відповідно, стосовно способів захисту права - у певного порушення права є певний задалегідь визначений спосіб його захисту.

Думки про необов'язковий характер ознаки детермінованості способів захисту права концепції «ефективного захисту права». Дійсно, створення спеціально для кожного окремого правового спору своїх унікальних «ефективних» способів захисту права можливе лише за умови відсутності задалегідь визначеного вичерпного переліку способів захисту.

Наукова концептуальна невизначеність статусу ознаки детермінованості способів захисту права знайшла своє продовження у чинному законодавстві України. У ньому також спостерігається неоднотайність у підходах до врегулювання цього питання. Системний аналіз чинного законодавства України, присвячений регулюванню способів захисту права, свідчить, що його формування відбувалося під впливом різних правових доктрин.

Норми певних актів підтверджують, що їхні автори, діючи у межах природно-правової доктрини, віддавали перевагу таким загальнолюдським цінностям, як свобода, справедливість, мораль тощо, ставлячи їх над законом. Відповідно, вони заклали у них положення, котрі автоматично нівелюють цінність ознаки детермінованості у визначенні поняття способу захисту права. Авжеж, згідно з цією концепцією, дійсно, будь-яка детермінованість способів захисту законом є зайвою. Вона може стати лише на заваді у пошуку (читай - створенні) способу, який найбільш ефективно захищає порушене право особи у певних життєвих обставинах.

Так, стаття 55 Конституції України закладає основи можливостей захисту права, беручи саме основні засади природно-правового підходу. Вона проголошує право кожного захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами. Відповідно до цієї доктрини вирішено питання про можливість застосування способів захисту права, не передбачених законом, і у КАС України: «Суд може прийняти іншу постанову, яка б гарантувала дотримання і захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» (абзац 2 ч. 2 ст. 162).

Протягом тривалого часу в судових рішеннях домінував підхід, закладений позитивістською правовою традицією. У численній кількості рішень вітчизняні суди, зокрема Верховний Суд України та вищі касаційні суди вказували на необхідність існування чіткого зв'язку між правопорушенням та способом захисту права, який заздалегідь визначений законом, договором. Обрання позивачем неналежного способу захисту права вважалось непереборною підставою відмови у позові.

Згідно з останніми трендами, втіленими вже у багатьох постановках Верховного Суду України, визнається неправильною правова позиція судів, котрі відмовляють у позові у зв'язку з тим, що позивач,

звертаючись до суду, обрав спосіб захисту, не встановлений законом або договором. У цих випадках, як зазначає Верховний Суд України слід виходити із нагальних засад захисту прав, свобод та інтересів, визначених Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

У загальному підсумку на прикладі протиборотства думок щодо визначення статусу ознаки детермінованості способів захисту права сьогодні можна спостерігати за черговим зіткненням двох тектонічних правових платформ - позитивного та природного права. Інакше кажучи, правове поле України нині є полем битви цих двох титанів, а досліджувана ознака детермінованості - стратегічною висотою, від зайняття якої значною мірою залежить результат всієї битви.

Аргументи на користь природно-правової концепції «ефективного захисту права» лежать на поверхні і тому роблять її привабливою та легкою для сприйняття. Не тільки тому, що ця концепція відповідає модному «європейському» правовому тренду і тому у зв'язку з ментальністю, що сформувалася в українському правовому просторі, автоматично сприймається як єдино правильна. А ще завдяки тому, що концепція дійсно має певні позитивні риси. Серед них такі. По-перше, зручність - позивачеві надається «право на помилку». У разі, якщо позивач помилився у виборі належного способу захисту права, за нього це може зробити суд. По-друге, оперативність - економія часу на виправленні помилок. Виправити їх можна не лише шляхом подання нового позову після завершення розгляду первісного, а безпосередньо в цьому ж процесі. І головне, по-третє, це ефективність - рішення суду спрямоване на реальне відновлення прав у кожній конкретній ситуації. Рішенням швидко та наглядно втілюється ідеальна правова модель поведінки у спірній правовій ситуації через застосування заходів, максимально пристосованих до самої ситуації. На цьому перелік аргументів «за», на жаль, вичерпується.

Подальша оцінка перспектив застосування цієї концепції наводить на аргументи «проти». Так, вже сьогодні можна із впевненістю стверджувати, що відмова від заздалегідь визначеного переліку способів захисту права неодмінно призведе до таких негативних наслідків.

По-перше, це збільшення ризику порушення прав відповідача та інших осіб. У запропонованому варіанті відбудеться заміна чітко і вичерпно визначених законом способів захисту права можливістю створення незчисленної кількості непередбачуваних «ефективних»

варіантів захисту. Тим часом за своєю природою кожний спосіб захисту права - це істотне обтяження прав, свобод і законних інтересів адресата. Дієвих запобіжників для недопущення їх порушення шляхом зловживання правом на захист не передбачається.

По-друге, це збільшення ризику порушення прав позивача. Буквальне тлумачення пропонованих норм дає підстави вважати, що суд буде вправі на свій розсуд обрати спосіб захисту прав позивача незалежно від волі й бажання самого позивача.

По-третє, це ускладнення роботи суду при вирішенні справи. Проектами кодексів пропонується надати суду право «визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону». Проте оцінити, чи суперечить спосіб закону шляхом порівняння його з вичерпним «білим списком», набагато простіше, ніж дати оцінку невідповідності відкритому «чорному списку».

По-четверте, це хаотизація правовідносин. Надмірна строкатість правових «витворів» у численних судових рішеннях у подібних справах ускладнює правове регулювання аналогічних правовідносин. Можливість багаторазового порушення справ за тими ж самими по суті, але формально відмінними вимогами, ускладнює з'ясування відносин в одному й тому ж правовому спорі.

По-п'яте, складність розуміння рішення. Передбачається, що суд визначатиме спосіб захисту «відповідно до викладеної в позові вимоги». Тим часом рівень юридичної техніки при формулюванні позовних вимог і сьогодні не завжди є належним. Можливість продукування позовних вимог безвідносно до встановлених стандартів збільшить складнощі в розумінні їх формулювань. Ці складнощі автоматично будуть наслідуватися судовими рішеннями.

По-шосте, складність виконання. На практиці нестандартні рішення виконуються завжди важче, ніж типові.

По-сьоме, це зниження рівня правої свідомості. Відсутність обмежень у створенні та виборі способів захисту права означає відсутність потреби у правовій дисципліні у вигляді приведення своїх правовідносин до певних визначених законом зразків. Це, зі свого боку, негативно впливає на загальний рівень правої свідомості та призводить до зростання правового нігілізму.

З урахуванням наведеного оцінка та зіставлення позитивних і негативних наслідків запровадження запропонованої у процесі судової реформи концепції «ефективного захисту права» в чергове підтверджує

непорушність дії одного з відомих наслідків закону Мерфі: «Всяке рішення проблеми породжує нові проблеми».

Підсумовуючи викладене, слід зробити висновок про те, що на сучасному етапі розвитку правової системи України доцільним є збереження кваліфікуючого статусу ознаки детермінованості способу захисту права. Універсальні і спеціальні способи захисту права повинні бути заздалегідь вичерпно передбачені законом, договором. Відповідно, передчасним вбачається запровадження концепції «ефективного захисту права», що передбачає право суду визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не передбачений ні законом, ні договором.

Право України. - 2017.- № 9. - С. 70-75.

Зінченко І.

Про судову реформу

3 жовтня 2017 року Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі - Закон).

Закон має на меті впровадження ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду, як превалюючого завдання судочинства та нормативне врегулювання процесуальних механізмів для забезпечення ефективного, справедливого, неупередженого та своєчасного захисту прав і свобод особи в суді.

Пропонуємо Вашій увазі загальну характеристику основних процесуальних змін:

1. Змагальність, диспозитивність та пропорційність як засади судочинства.

Закон передбачає низку змін, спрямованих на забезпечення таких засад судочинства, як змагальність, диспозитивність і пропорційність.

Переважна більшість процесуальних повноважень суду переглянута, зважаючи на принцип виконання судом у цивільному та господарському процесі виключно ролі арбітра і ніколи - слідчого. Докази, включаючи висновки експертів, подаються сторонами; суд витребує докази і призначає експертизу лише у визначених Законом випадках.

Керуючись принципом пропорційності, суд зважує доцільність процесуальних дій порівняно з завданням судочинства, значенням

справи, ціною позову, розміром судових витрат, визначає вид забезпечення позову, розмір зустрічного забезпечення, строки подання заяв по суті справи, розподіляє судові витрати, вживає заходів процесуального примусу тощо.

З урахуванням принципу диспозитивності сторонам надається фактична, а не формальна свобода на будь-якій стадії судового процесу відмовитись від позову або укласти мирову угоду, предмет якої до того ж (на відміну від чинних правил) може виходити за межі предмета спору, якщо це не порушує вимоги Закону і права третіх осіб.

2. Нові правила юрисдикції та підсудності.

Відповідно до нових правил юрисдикції та підсудності юрисдикція між загальними, господарськими та адміністративними судами розмежовується залежно, насамперед, від предмета спору, а не суб'єктного складу сторін. З метою запобігання юрисдикційним спорам та дублювання цивільних, господарських, адміністративних справ вводиться поняття «похідних вимог», які в окремих випадках можуть бути об'єднані з основними навіть, якщо окремо вони мали б розглядатися за різними правилами судочинства. Також до кодексів включено низку механізмів, які мають запобігати маніпуляціям з визначенням підсудності.

3. Розширення засобів доказування, механізми забезпечення доказів та позову.

Крім упорядкування і доопрацювання норм, що стосуються способів захисту, кодекси доповнено новелами, які, зокрема, регулюють визначення, порядок надання та дослідження електронних доказів, проведення експертизи не тільки на підставі ухвали суду, а й за замовленням учасників справи тощо.

Правила господарською процесу доповнено нормами, які дають можливість використовувати показання свідків як субсидіарне джерело доказів.

Новими правилами цивільного і господарського видів судочинства передбачається право суду застосувати способи забезпечення позову і доказів не тільки у спосіб визначений Законом або договором, але і в будь-який інший спосіб, який ефективно захищає порушене право позивача, якщо такий спосіб не суперечить Закону.

Водночас широкі права позивача на застосування заходів забезпечення позову має збалансовувати «система стримань та противаг», яка створюється за допомогою інституту зустрічного

забезпечення у різних формах, а також обов'язок відшкодування позивачем шкоди, завданої відповідачу необґрунтованим забезпеченням позову.

4. Спрощення та прискорення розгляду нескладних справ.

Дотримання розумних строків розгляду справ, процесуальна економія та зменшення навантаження на суди мають бути досягнуті за рахунок спрощення процедури і прискорення розгляду нескладних та малозначних справ, а в передбачених законом випадках виклику сторін. У таких справах строк розгляду становить не більше 60 днів з дня відкриття провадження у справах.

У будь-якій справі (за винятком окремих категорій) сторони можуть звернутися до неформальної процедури розгляду - врегулювання спору за участю судді, за наслідками якої вони можуть або укласти мирову угоду, або вжити судовий розгляд.

У господарському та цивільному видах запроваджується можливість стягнення неоспорованої заборгованості в порядку наказного провадження.

Наприклад, за заявою особи, якій належить право вимоги про стягнення неоспорованої грошової заборгованості за письмовими договорами, яка не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, суд видає судовий наказ про стягнення заборгованості з боржника.

Заява про видачу судового наказу розглядається без виклику заявника і боржника та без проведення судового засідання. Протягом 20 днів з дня видачі судового наказу боржник має право подати заяву про скасування судового наказу. Якщо боржник скористається своїм правом, суд скасовує судовий наказ, якщо ні - наказ набирає законної сили. Використання такої процедури не є обов'язковим, і заявник має право вимагати вирішити його справу в порядку позовного провадження.

Для менш складних справ, які не можуть бути розглянуті в процедурі наказного провадження, передбачений розгляд у порядку спрощеного позовного провадження. Підготовка справи до розгляду у порядку спрощеного провадження здійснюється письмово. Строки розгляду справи скорочені порівняно зі строками розгляду справи у загальному позовному провадженні.

5. Забезпечення ґрунтовної підготовки та розгляду складних справ.

Для підготовки і розгляду складних справ передбачається загальне

позовне провадження, що включає ґрунтовну підготовку справи до розгляду.

Загальне позовне провадження передбачає обов'язкове проведення підготовчого судового засідання, в межах якого судом мають бути вирішені всі процедурні питання (склад учасників, позиції по суті справи, направлення сторонами переліку питань по суті спору та надання відповіді на них, доказ, клопотання тощо), вирішення яких є необхідним для безперешкодного розгляду справи по суті. Для підготовки справи до розгляду по суті встановлюється строк до 60 днів з дня відкриття провадження в справі.

Разом з тим, сам розгляд справи по суті має відбуватися протягом короткого строку, але не більше 30 днів, і, за окремими винятками, без можливості зупинення або повернення до стадії підготовчого провадження

6. Розгляд справи в розумні строки, забезпечення правової визначеності.

Забезпечити своєчасність розгляду справи і правову визначеність мають на меті інші процесуальні новели.

Наприклад, новими кодексами встановлено чіткий порядок та присічні строки вчинення процесуальних дій (як от: вступ до справи, зміна предмета або підстав позову, склад суду під час розгляду справи за нововиявленими обставинами, строки подання доказів), чіткі стадії судового процесу, розумні обмеження можливості відкладення розгляду та зупинення провадження у справі.

Викладати свою позицію у справі учасники справи зобов'язані у визначених процесуальних документах, а саме в заявах по суті справи: в позові, відзиві, відповіді на відзив і запереченні, які мають подаватися до суду у строки, визначені Законом або, у певних випадках, судом.

Несвоєчасне подання або приховування доказів матиме наслідком їх наступне неприйняття судом, а також застосування заходів процесуального примусу.

Законом запроваджуються розумні процесуальні фільтри для оскарження ухвал суду в апеляційному порядку, касаційного оскарження судових рішень, направлення справи на новий розгляд, закріплюються присічні строки для звернення з апеляційною або касаційною скаргною, заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

7. Механізми запобігання зловживанню процесуальними правами.

У процесуальних кодексах запроваджено механізми запобігання зловживанню процесуальними правами.

Метою таких механізмів є ефективне запобігання умисному затягуванню справ, «позовам-клонам» та іншим маніпуляціям з підсудністю, завідомо необґрунтованим відводам, скаргам та іншим проявам недобросовісного користування учасниками судового процесу своїми процесуальними правами.

Зловживання процесуальними правами буде тягнути практичні негативні наслідки: повернення відповідної заяви без розгляду, процесуальні обмеження, застосування заходів процесуального примусу, дисциплінарна відповідальність адвоката, прокурора тощо.

8. Компенсація судових витрат.

Змінами до Конституції України щодо правосуддя було запроваджено принцип професійного представництва учасників судового процесу, для належної реалізації якого мають діяти механізми ефективної компенсації судових витрат. Законом передбачається, що всі витрати учасників справи, пов'язані з судовим розглядом справи та підготовкою до нього, мають бути компенсовані в повному обсязі. При цьому встановлюється чіткий порядок доказування розміру судових витрат, їх ефективного розподілу, а також заперечення судових витрат, які заявив до відшкодування інший учасник процесу.

Сприяти ефективній компенсації судових витрат покликані нові процесуальні інститути забезпечення та попередньої оплати судових витрат у визначених у Законі випадках. Ураховуючи такий процесуальний інститут, а також необхідність своєчасного вирішення справи, суду та учасникам справи надається можливість вирішувати питання щодо судових витрат окремо, після вирішення справи по суті.

Законом передбачено посилення ролі судового збору як основного джерела фінансування судової систем та як економічною стимулу для сторін використовувати нові процедури розгляду справи (ставка судового збору при зверненні в порядок наказного провадження, подання позову в електронній формі є меншою); досягати примирення без судового рішення (закон передбачає повернення 50% судового збору в такому разі); утримуватися від зловживання процесуальними правами та порушення процесуальних обов'язків тощо.

9. Впровадження «електронного суду».

Норми Закону передбачають широкі можливості здійснення судочинства з застосуванням технологій («електронний суд»), зокрема,

вчинення всіх процесуальних дій через засоби електронного зв'язку з відповідними механізмами ідентифікації та безпеки.

Учасникам справи забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, не залишаючи свого житлового або робочого приміщення, а для свідків, експертів - у приміщенні іншого суду.

Матеріали справ будуть зберігатися, як правило, в електронному вигляді, що спростить доступ до них учасників справи, усуне часові, фінансові та організаційні витрати, пов'язані з пересиланням матеріалів справи з одного суду до іншого, спростить аналіз та узагальнення судової практики тощо.

Прикінцеві і перехідні положення Закону, а також похідні зміни до законів регулюють порядок поступового переведення судочинства у режим «електронного суду».

10. Правила розгляду справ Верховним Судом.

Окрему увагу в Законі приділено забезпеченню діяльності Верховного Суду та створенню механізмів, які забезпечать єдність правозастосовчої практики в рамках єдиного касаційного провадження.

Наприклад, рішення суду у конкретній справі переглядається у касаційному порядку Верховним Судом за відповідною скаргою лише один раз. При цьому Верховний Суд може діяти у складі колегії, палати, об'єднаної палати відповідного касаційного суду, Великої Палати Верховного Суду. За загальним правилом, Верховний Суд розглядає справи у складі колегії з трьох або більшої непарної кількості суддів. Якщо колегія не погоджується з практикою правозастосування у подібних правовідносинах, яка має місце в рішеннях іншої колегії в межах цієї ж палати, іншої палати цього ж касаційного суду або іншого касаційного суду, то така колегія може передати справу на розгляд палати, до якої входить ця колегія, або об'єднаної палати відповідного касаційного суду, або Великої Палати Верховного Суду, відповідно. У такому разі рішення за результатами касаційного провадження прийматиметься палатою, об'єднаною палатою відповідного касаційного суду або Великою Палатою Верховного Суду.

11. Професійне і відповідальне представництво в судовому процесі.

У Законі імплементовано зміни до Конституції України щодо захисту представництва інтересів осіб у судовому процесі адвокатом, за виключенням представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо

захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також щодо представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб, осіб, визнаних недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Запровадження, в розвиток конституційних змін, виключного права адвоката на представництво іншої особи у суді разом з удосконаленням механізмів доступу до адвокатської діяльності й дисциплінарної відповідальності адвоката має сприяти підвищенню якості судочинства в цілому. Особлива увага в Законі приділена відповідальності представників у судовому процесі за належне виконання своїх процесуальних обов'язків та утриманню від зловживання процесуальними правами. Зокрема, Законом передбачено право суду винести окрему ухвалу щодо адвоката або прокурора, якою повідомити відповідні органи, що здійснюють дисциплінарне провадження, для вирішення про притягнення адвоката або прокурора до дисциплінарної відповідальності.

12. Інші зміни та особливості правил судочинства.

Правила Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України в Законі максимально гармонізовано, а в частині загальних положень, вживаної термінології - уніфіковано з метою забезпечення єдності правозастосовчої практики.

Законом вносяться зміни до низки інших законів, направлених на забезпечення ефективної дії нових процесуальних законів і уніфікацію відповідних норм права.

До Кримінального кодексу України внесені зміни, якими передбачено кримінальну відповідальність за подання завідомо недостовірних або підроблених доказів до суду, за неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу у суді, а так само внесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги, що, в свою чергу, покликане попередити незаконне представництво в суді іншої особи.

До Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою приведення їх у відповідність із Конституцією України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» внесені зміни в частині оскарження та перегляду рішень у Верховному Суді.

Вісник Пенсійного фонду України. - 2017. - № 10. - С. 14-19.

Україна на шляху реформ: судова реформа

**Прес – дайджест
I квартал 2018 р.**

Підготувала: *Ю. Щеглова*
Редактор: *Т. Пішванова*
Комп'ютерна верстка: *Г. Мацієвська*

Наклад 40 прим.
Віддруковано у Запорізькій ОУНБ
просп. Соборний, 142, Запоріжжя, 69095

Відділ наукової інформації та бібліографії
Телефон: 787-53-57
Ел. пошта: bibliograf.zounb@ukr.net, bibliograf@zounb.zp.ua

**ЗАПОРІЖЖЯ
ПР. СОБОРНИЙ, 142
061 787 53 57**

**BIBLIOGRAF.ZOUNB@UKR.NET
BIBLIOGRAF@ZOUNB.ZP.UA**

**FACEBOOK.COM/BIBLIOGRAF.ZOUNB
YOUTUBE.COM/BIBLIOGRZOUNB**

ZOUNB.ZP.UA